

Vajda Kornél

Lesz-e egységes európai történelemkönyv?

E kisdéd cikk (meditáció?) megírásának *közvetlen* oka a fenti címmel a Magyar Nemzet 2007. március 12. számában megjelent kis összeállítás volt. Csak a közvetlen oka, hiszen a kérdés régebben is, azóta is számos cikk, esszé, morgolódás, megjegyzés, sőt glossza ihletője volt és maradt, nyilván marad is még sok-sok esztendőn keresztül. A válaszok általában (bár korántsem kivétel nélkül) negatívak. Jól fejezi ki az általános hangulatot-vélekedést az inkriminált cikk alcíme is: A románok és a szlovákok nem kérnek a közös múltértelmezésből, s Nyugat-Európában sem egyértelmű a német ötlet fogadtatása. Ha az adott Magyar Nemzetbeli írás szerzői elsősorban nem politikusokat, képviselőket, politikailag felajzott „civilket” szólaltatnak meg, hanem elsősorban történészeket (tették ezt is, ám főként olyan historikusok véleményeit idézik, akik nem szakemberként, hanem politikusként szólaltak meg, akiket nem szakmai gondok foglalkoztattak nyilatkozataik megtételekor, hanem politikaiak), akkor is valószínűleg nemleges választ kellett volna adniuk a címben feltett kérdésre. Miért?

Az okok számosak. A modern történettudomány szinte egésze Hippolyte Taine ama koncepciójának tagadásából nőtt ki, mely szerint a történésznek úgy kell foglalkoznia az emberek műveivel (összességében épp ezt jelenti a történelem), mint a botanikusnak kutatási tárgyaival: nincs rokon- és ellenszenv, nincs lelkesülés, a leggyönyörűbb virágot is úgy kell vizsgálni, leírni, elemezni, mint a legfertemesebbet. Szenvtelenül, távolságtartóan, értékítélet nélkül. Nos a szakma, a történettudomány nagyjai rendre e tétel *ellenében* fejtették ki koncepcióikat. Nemcsak a művészlelkű Burckhardt ragaszkodott ahhoz, hogy a történetírást ne tudománynak, de művészetnek (legjobb esetben is a legkevésbé tudományos tudománynak) tekintse, de olyan „objektív” tudósok is a történelem „szubjektív” látószöge mellett nyilatkoztak, mint a nagy Mommsen, aki gátlás nélkül bevallja egyik levelében, hogy az antik világot napjainkba (az ő napjaiba) kívánta elhozni, ezért csinált a derék római konzulokból – polgármestereket. Nem is szólva a szellemtörténet nagyágyúiról (élükön Ernst Bertrammal), akik szerint a történelem lényegében mítosz, álom, amely persze igazabb a valónál. Csak hát mítosz, álom sokféle van. Hogyan lehetne hát „egységes európai történelemkönyv”? Nyilván sehogyan sem. És a szellemtörténészeket überelik a posztmoderneket. *Anything goes* – minden elmegy, mondotta volt egyik pápájuk, Feyerabend. Nincsen nagy narratíva, nincsen nagy elbeszélés, hogyan lehetne hát „egységes európai történelemkönyv”? És a gyakorlat őket igazolta. Treitschke, bizonyos az egyik legnagyobb, ha nem is a legrokonszenvesebb tizenkilencedik századi történész, élete végéig tartotta magát az elvhez: csak porosz levéltárakban hajlandó kutatni, az idegen földiek esetleg megzavarnák poroszbarát koncepciója kialakításában, fenn-

tartásában. Golo Mann egész sor közelmúltbéli és kortárs történelemszövegekről mutatta ki, hogy nem történelmet írnak, hanem laudációkat, sokszor sok kötetes, sok ezer oldalas laudációkat, mondjuk Bismarckról, vagy a német egyesítésről, netán a Bismarcknál is sokkal nagyobbbról, aki ezeréves birodalmat teremtett.

A fenti megfontolásokat sokkal prózaibbakkal is kiegészíthetjük. Idefelé, Közép-Kelet-Európában csaknem fél évszázadon keresztül dúlt egy nagyon is objektív, nagyon is tudományos, nagyon is egységes, nagyon is közös nevezőkkel dolgozó történettudomány. A marxista-leninista történelmi materializmus alapjain felépülő. Amint a nyomás megszűnt (és ez sok helyütt már a rendszerváltás előtt bekövetkezett) a közös nevezők, a közös terminológia, a közös koncepció is „tűntek semmisségbe”. Nem, vagy nemcsak a nacionalizmusok újraéledéséről van szó (sőt legkevésbé arról), hanem a jogos nemzeti aspektusok, látószögek, nézőpontok meg- vagy újrafogalmazásáról. Arról, hogy – végre – ne egyetlen „Prokrasztész-ágyba” kényszerüljön minden itt lakozó nép és nemzet története. Ez sokkal fontosabbnak tűnt (mint ahogy az is volt), mint az „egységes európai történelemkönyv”.

De beleszólt a dolgok menetébe – nagyon helyesen – a pedagógia is. Történelmet tanítani nem csak ismeretek, információk átadása. Nevelő funkciói is vannak (sőt talán azok a fontosabbak). Nem *politically correct* nézetek átadására van szükség, hanem arra, hogy felkészítsük a diákokat a naponta megismétlődő népszavazásra, ami – Renan és Illyés Gyula szerint – maga a nemzet. Ha lojális, de lehetőleg inkább lelkes és elkötelezett állampolgárokká, ha – akár kanti értelemben is vett – igazi republikánusokká van szükségünk, akkor a történelem tanítását nem bízhatjuk szenttelen „botanikusokra”. És – ezt tudjuk a klasszikus ismeretelméletekből – nem az objektív megismerés a legfontosabb. A mindennapokhoz, az azokban való helytálláshoz, a valósághoz való igazi viszonyhoz, a tettekhez nem a szenttelen megismerés vezet, hanem az érzelmi-gyakorlati kötődés. Ez pedig aligha tanulható meg a Taine-féle történetírásból.

És – ez nem a posztmodern hozadéka, sokkal régibb és sokkal mélyebben gyökerező annál – dúl a tudománnyal (esetünkben a történettudománnyal) kapcsolatban egy megcáfolhatatlannak tűnő közvélekedés. A tudósok ma ezt mondják, holnap ugyanezt elvetik, holnapután megint más mondanak. A tudomány nincsen – soha sincsen! – készen. A megismerés végtelen folyamat, és éppen ennek következtében soha semmiben sem lehetünk biztosak. Akkor meg...? Miért ne azt higgyük, miért ne azt tanítsuk, ami szívünknek (előítéleteinknek, nemzeti elfogultságainknak stb.) kedves? Hisz annak legalább haszna (és öröme) van. A tudomány pedig mindig önmagára cáfol. (A klasszikus példa: egészséges-e a spenót? Tegnap még annak számított, ma épp ellenkezőleg. De mi lesz holnap?) Szóval (és tettel) semmi szükségünk nincs „egységes európai történelemkönyvre”. Valóban nincs?

Azt mondtuk, hogy a modern (és posztmodern) történetírás Taine ellenében alakult ki. És mit szólnak akkor a következő idézethez? „Egyszer és mindenkorra leszögezem: ugyanazzal a sokat követelő és bonyolult szenvedéllyel szeretem Franciaországot, mint Jules Michelet. Nem különböztetem meg erényeit és hibáit, és azt sem, amit szeretek és amit nem könnyen fogadok el belőle. A szenvedély azonban alig játszik majd szerepet ennek a műnek a lapjain. Gondosan távol fo-

gom tartani. [...] Mert eltökélt szándékom, hogy úgy beszéljek Franciaországról, mintha egy másik országról, egy másik hazáról, egy másik nemzetről lenne szó. [...] a történezmesterség fejlődése egyre szárazabb hangvételre, a szív mellőzésére ösztönöz bennünket. Ha másként volna, a történelem, amely előszeretettel kapcsolódik más humán tudományokhoz, nem abba az irányba fejlődne, hogy hozzájuk hasonlóan igen tökéletlen tudomány legyen, hanem hogy tudomány legyen". E sorok szerzője Fernand Braudel, minden bizonnyal a huszadik század második felének legnagyobb történésze. Persze nem tekintélyi érvekkel szeretnének (vissza)élni. Mindössze arra törekszünk, hogy beláttassuk: a történelem – Burckhardt, Mommsen, Bertram és a posztmodernnek ellenében – mégiscsak tudomány. Valamint arra, hogy a tudomány nem az, aminek a közvélekedés tartja. Nem a bizonytalanság hazája. A modern ismeretelméletek legnagyobb klasszikusai (Volkelt, Hartmann, Cassirer stb.) egyetérténe a magyar filozófus, Szigeti József megfogalmazásával: „Minden tudományos megismerés tárgyának teljes, kimerítő megragadására, elméleti feldolgozására törekszik. Ez a teljesség nemcsak *pium desiderium*, nemcsak végtelen megközelítési folyamatban végrehajtható, tehát a valóságban soha végre hajtható, soha be nem fejeződő, kanti értelemben vett megközelítési folyamat. Ellenkezőleg: olyan végtelen folyamat, amely egyes szakaszaiban, mindig egy jól definiált tárgy körülhatárolt totalitásának a szintjén, ténylegesen meg is valósul, a jelzett határok között – az adott szint lényeges vonásaiban, szerkezetei sajátosságaiban – kimeríti tárgyát. [...] A tudományos megismerés előrehaladó mozgása, egyre magasabb szintre jutása az ilyen szilárd pontok megteremtése nélkül elképzelhetetlen volna". Szóval: van bizonyos, bizonyos határok közt, tehát relatíve abszolút megismerés. Bizonyos igazság. A történelem tudomány. Tehát vannak bizonyos, relatíve abszolút történelmi igazságok. De ha vannak, akkor miért nincs, miért nem lehet „egységes európai történelemkönyv”? Valóban nincs, sőt nem is lehet ilyen?

Az bizonyosnak tűnik a e sorok szerzője szemében, hogy olyanféle történelemkönyvre, amilyenre – a jelek szerint – az újságírók és a politikusok gondolnak, nincs is szükség. Nem kell egy európai politikusok által jóváhagyott, politizáló, *politically correct* történészek által írott, mintegy *nilhil obstat*-tal ellátott, mindenütt kötelezővé tett tankönyv, amelyhez, amelynek szövegéhez és szelleméhez hűen kellene aztán tanítani a történelmet mindenütt az Unió területén. Nos, ez nevetséges. Ám valóban nincs, nincsenek „egységes európai történelemkönyvek”? Dehogyan nincsenek. Csak *nilhil obstat*-juk nincs. Meg persze nem iskolai könyvek, hanem nagy tudományos összefoglalások. Csak hármat említenénk a frissebb terméskből, a maga módján mindegyik remekmű: *Nouvelle Clío. L'Histoire et ses problèmes*, Paris, 1966-, *A General History of Europe, I–VII.*, London, 1987., *Handbuch der europäischen Geschichte, I–VII.*, Stuttgart, 1992. És székérdérszámra sorolhatnánk az olyanféle műveket is, mint a Taylor-tanítvány Daviesé, amely magyarul is megjelent, több kiadásban. Ez utóbbi – minden hibája ellenére – már maga a kívánt európai történelemkönyv. A többiekből pedig ilyesmiket lehet csinálni. Hisz a tankönyvek mindenkor úgy készültek, hogy a nagy tudományos összegzéseket történész-pedagógusok átírták, lefordították, áttették tankönyvformába, figyelembe véve az életkori és egyéb sajátosságokat. Ha nincs, vagy alig van „egységes európai történelemkönyv”, az csak a tankönyvszerzők hibája,

mulasztása. Valójában még az sem. Hisz vannak ilyenek. De én most egy másféle megoldásra is szeretnék utalni. Hisz nemcsak arról van szó, hogy az egész Európa történelmét kell tankönyvbe áttenni. Talán sokkal fontosabb lenne az egyes európai országok történetét úgy megírni, hogy az adott ország története beszéltetné el bennünk, ám európai kereteken belül, az európai paradigma folyamatos figyelembevételével. Nos, ez a műfaj sincs képviselő nélkül. E lap olvasói bizonyosan mindnyájan ismerik az Engel Pál, Szakály Ferenc, Kosáry Domokos által jegyzett háromkötetes opuszt, a Magyarok Európában címűt. Kell ennél jobb „egységes európai történelemkönyv”? Bizonyosan van, vagy lesz ilyen román, szlovák, szerb nyelven is. Hogy angolul, franciául, németül van ilyen, azt tudjuk. Akkor hát?

Akkor hát merengjenek csak a képviselő és politikus urak az „egységes európai történelemkönyv” általuk vágyálmodott lehetetlenségein.

Kornél Vajda: I wonder is a unified european history textbook going to be composed?

One of the unsolved problems of the EU is the question of history textbooks of various countries. It is well-known that the initiative of Minister of Education of Germany, to compose a united european textbook, is overall rejected.

In the former numbers of this journal there were more articles about Hungary's image in various foreign history textbooks. This image on the basis of these surveys is controversial enough, but strengthens the conviction that although a unified textbook independent of the different national self-conceptions can not be written, but a kind of negotiation is absolutely necessary.

Einheitliche Geschichtsbücher in Europa

Die Probleme mit den Geschichtsbüchern der Mitgliedstaaten gehören in die Gruppe der ungelösten Fragen der Europäischen Union. In den früheren Ausgaben unserer Zeitschrift befassten wir uns damit, wie die verschiedenen Länder in ihren Geschichtsbüchern sich mit Ungarn beschäftigen. Die beiden vorstehenden Schriften (Csaba Gy. Kiss: „Ein Bild der Nationen und/oder Geschichtsbücher über die Nationen“ und Kornél Vajda: „Wird es ein einheitliches europäisches Geschichtsbuch geben?“) suchen eine Antwort auf diese Fragen. Die beiden, voneinander im Stil und Annäherung abweichenden Schriften räumen die Wichtigkeit der Frage ein, hegen jedoch Zweifel über die Chance ein über Nationen stehendes Geschichtsbuch zustande zu bringen.

A kérdésre vonatkozó legfontosabb irodalom jegyzéke az Elektronikus Könyv és Nevelésben található.